להתוודע

ולהגלות מחמדי התורה בכל דף בש"ס

כתובות דף ג

בענין אונס באיסורי עריות

בכתובות דף ג': ומסכנה ואילך נהגו העם לכנוס בשלישי, ולא מיחו בידם חכמים וכו'. מאי סכנה אילימא דאמרי בתולה הנשאת ליום הרביעי תיהרג, נהגו, לגמרי ניעקריה. אמר רבה דאמרי בתולה הנשאת ביום הרביעי תיבעל להגמון תחלה. האי סכנה אונס הוא, משום דאיכא צנועות דמסרן נפשייהו לקטלא ואתיין לידי סכנה. ולידרוש להו דאונס שרי איכא פרוצות ואיכא נמי כהנות.

- א -

חיוב יהרג ואל יעבור בעריות אם אמור גם אצל אשה

טעם הדבר שלא ביטלו תקנת בתולה נישאת ליום הרביעי ואמרו שתבעל להגמון תחילה / ביאת עכו"ם אינה נחשבת ביאה להתחייב ביהרג ואל יעבור / אשה אינה עושה מעשה כשנבעלת ולכן אינה צריכה למסור נפשה

- ר"ת, ריב"ם, שו"ע -

א. מדברי הגמרא מתבאר שהיה ראוי לומר שלא לבטל התקנה שתקנו חכמים דבתולה נישאת ליום הרביעי מפני הגזירה שגזרו שתיבעל להגמון תחילה, אלא היה ראוי להורות להם שיבעלו לו באונס, וכמו שמפרש רש"י (ד"ה ולדרוש) דהיה להם להודיען דאשת איש שזינתה באונס אינה נאסרת על בעלה, ולא ימסרו למיתה. ומשני דאה"נ דמשום נשים כשרות ישראליות היה להם להורות שיבעלו להגמון ולא לבטל תקנת בתולה נישאת ליום הרביעי, אמנם היות שיש לחוש משום פרוצות שיעשו ברצון ויאסרו על בעליהן, וכן לכהנות שיאסרו על בעליהן אפילו באונס, לכן נהגו להנשא בשלישי.

והנה הראשונים והאחרונים מקשים כמה קושיות במה שאמרו שאילולי פרוצות וכהנות היו מורין להם שיבעלו להגמון תחילה.

בתוס' (ד"ה ולדרוש) מקשים שהרי בגילוי עריות הדין הוא דיהרג ואל יעבור, והאיך היו דורשין להן דאונס מותר, הרי כיון דבגילוי עריות יהרג ואל יעבור, הן חייבות למסור נפשם כדי שלא לעבור על איסור אשת איש.

והתוס' מתרצים בשני דרכים.

ר"ת מתרץ דאין חיוב מיתה על בעילת עכו"ם, כי התורה החשיבה בעילתו כבעילת בהמה, כדכתיב (יחזקאל כ"ג) 'וזרמת סוסים זרמתם', ואין בעילתו אוסרתה על הבעל.

אמנם הריב"ם חולק על דברי ר"ת, והוא מוכיח מדברי הגמרא שלפנינו דע"י ביאת עובד כוכבים נאסרה על בעלה, שהרי אמרו שהוצרכו לנהוג להנשא בשלישי ולא ברביעי משום פרוצות שעושין ברצון, הרי שאם נבעלו לעכו"ם ברצון, נאסרו על בעליהן.

והריב"ם מתרץ הקושיא בדרך אחרת, דמה שאמרו דבגילוי עריות יהרג ואל יעבור, אמור דוקא על האיש הבועל, מאחר שהוא עושה מעשה בביאתו, אבל האשה הנבעלת, כיון שאינה עושה מעשה, אין לה למסור נפשה.

והמקור לזה הוא מדברי הגמ' בסנהדרין דף ע"ד: במה שאמרו שם דבשאר איסורי תורה שאינם משלש עבירות אם אונסין אותו בצנעה לעבור עליהן, יעבור ולא יהרג, אבל אם אונסין אותו בפרהסיא יהרג ואל יעבור אפילו בשאר איסורי תורה, וזה משום מצות 'ונקדשתי בתוך בני ישראל' שמחוייב למסור נפשו על קידוש השם. ומקשה בגמרא מדוע אסתר המלכה לא מסרה נפשה שלא תבעל לאחשורש הרי היה הדבר בפרהסיא, ומשני דאסתר קרקע עולם היתה, והיינו דכיון שאשה אינה עושה מעשה כשנבעלת, לכן לא היתה חייבת למסור נפשה במה שנבעלה לאחשורש אע"ג שהיה בפרהסיא.

וכתבו התוס' דמשמע דהנידון באסתר הוא רק מצד שהיה בפרהסיא ומשום מצות קידוש השם, אבל אם היה הדבר בצנעה, לא היה קשה מדוע לא מסרה נפשה מצד איסור גילוי עריות, אע"ג שאסתר היתה אשת איש, ומוכח מזה דמצד איסור גילוי עריות הדבר פשוט שכיון שאשה קרקע עולם ואינה עושה מעשה אינה חייבת למסור נפשה, אלא דהמקשן בגמרא היה סובר דמחמת מצות קידוש השם אין מועיל מה שאינה עושה מעשה, ועל זה מתרץ בגמ' דכיון שאשה קרקע עולם, אינה חייבת למסור נפשה אפילו מצד מצות קידוש השם.

והתוס' בסנהדרין שם (ד"ה והא) מבארים שהמקור לזה שאין אשה חייבת למסור נפשה בגילוי עריות מפני שהיא קרקע עולם, הוא, כי מה שבגילוי עריות הדין הוא דיהרג ואל יעבור נלמד בגמ' שם ממה שהקישה תורה נערה המאורסה לרוצח, כדכתיב (דברים כ"ב) 'כי כאשר יקום איש על רעהו ורצחו נפש כן הדבר הזה', וברציחה חייב אדם למסור את נפשו כדי שלא להרוג את חבירו, כי מאי חזית שחייך חשובין יותר מחיי חברך, ואין לו לחוס על חיי עצמו יותר מעל חיי חבירו, וכתבו דברציחה עצמו ודאי שאינו מחוייב למסור נפשו אלא שלא להרוג חבירו ברציחה בידים, אבל אם יהרוג את חבירו בלא לעשות מעשה בידים, אינו מחויב למסור נפשו, כגון אם משליכין אותו על התינוק ומתמעך, אינו מחוייב למסור עצמו, כי ללא עשיית מעשה מדוע יחוס על חיי חבירו יותר מעל חיי עצמו, לכן הוא הדין בגילוי עריות שלמדין מרציחה אמור דוקא על הבועל שהוא עושה מעשה, אבל הנערה עצמה שהיא קרקע עולם, אינה חייבת למסור עצמה.

העולה מזה דלדעת לר"ת הטעם שאומרים להם שיבעלו להגמון ואל ימסרו למיתה, הוא משום דביאת עכו"ם אין שמה ביאה, ולדבריו נמצא דאם ישראל מאנס אשת איש לבא עליה, הרי היא חייבת למסור נפשה וליהרג. אבל להריב"ם הטעם שאשה אינה חייבת למסור נפשה, הוא משום שהיא אינה עושה מעשה, ולדבריו נמצא דהוא הדין אם ישראל מאנסה לבא עליה, אינה חייבת למסור נפשה, כיון שהיא קרקע עולם.

ובשו"ע יו"ד סי' קנ"ז סעיף א' פסק הרמ"א כדעת הריב"ם דאשה קרקע עולם היא, ואינה חייבת למסור נפשה כשמאנסין אותה. ולגבי ביאת עכו"ם שלדעת ר"ת אין בה חיוב מיתה, מבואר ברמ"א ובש"ך שם סקי"ג י"ד דבאשה פנויה שאין בה איסור אשת איש כי אם איסור ביאת עכו"ם בלבד, אינה חייבת למסור נפשה, ואפילו במקום שהאשה עושה מעשה במה

שנבעלה, כי לגבי איסור ביאת עכו"ם יש לסמוך על סברת ר"ת שאינו בכלל עריות, אבל אם היא אשת איש, כשאינה עושה מעשה כלל אינה צריכה למסור נפשה מפני שהיא קרקע עולם, כדעת הריב"ם, וזה אמור אפילו בישראל, אבל אם היא עושה מעשה, חייבת למסור נפשה אפילו בעכו"ם, דלא כדעת ר"ת שמתיר בעכו"ם מפני שאין ביאת עכו"ם ביאה כלל.

יהרג ואל יעבור האמור ברציחה דוקא כשעושה מעשה / מי שמשליכין אותו על תינוק שיתמעך ויהרג עובר באיסור רציחה / יהרג ואל יעבור האמור ברציחה הוא מצד הסברא ד'מאי חזית'

- רבנו חיים הלוי, גליונות חזון איש, אור גדול -

ב. והנה במה שכתבו התוס' דהמקור שאשה אינה חייבת למסור נפשה מפני שאינה עושה מעשה הוא מפני דגם ברציחה אינו מחוייב למסור נפשו, כי כשמאנסין אותו להשליכו על התינוק שיתמעך אינו מחוייב למסור נפשו על זה, כי מדוע יחוס על חיי חבירו יותר מעל חיי עצמו, בחידושי רבנו חיים הלוי על הרמב"ם בפ"ה מהלכות יסודי התורה מקשה על דברי התוס' דאין להוכיח מזה לומר דבנערה המאורסה אין צריכה למסור נפשה כשעוברת בלא עשיית מעשה, כי מה שכשמאנסין אותו להשליכו על תינוק שיתמעך אינו מחוייב למסור נפשו, הוא מפני שבזה אינו עובר כלל על שפיכת דמים, כי האדם המושלך על התינוק אינו נחשב לרוצח כלל, אלא המשליך אותו הוא הרוצח, והוא נחשב רק כאבן ועץ שביד הרוצח, ולכן אינו חייב למסור את עצמו, ואין ללמוד מזה דנערה המאורסה אינה חייבת למסור נפשה כשהיא קרקע עולם, שבעריות גם כשאינה עושה מעשה היא עוברת על גילוי עריות, ואולי גם בזה תיהרג ואל תעבור. **א]**

אמנם בגליונות חזון איש על ר"ח כתב דמי שמניח שישליכו אותו על תינוק שיתמעך, נהי דאינו חייב מיתה על זה כיון שלא המיתו בכוחו, מכל מקום עובר על איסור רציחה, כי כשם שמי שעולה על הגג במקום שיש רוח מצויה שיפיל אותו על תינוק ויתמעך, עובר על איסור רציחה, כך כשמניח להשליך עצמו על תינוק על ידי עכו"ם לא גרע ממעמיד עצמו אצל רוח מצויה, ועובר בזה על איסור רציחה, אלא דכיון שאינו עושה מעשה בזה אינו מחוייב למסור נפשו, ומזה למדין דגם נעשה המאורסה אינה חייבת למסור נפשה כיון שאינה עושה מעשה.

ובספר אור גדול סי' א' (ד"ה אמנם, ע"כ) מבאר ג"כ דבדברי התוס' מוכח דבמניח עצמו לזרוק על התינוק עובר באיסור רציחה, כי אם נאמר שהאיש המושלך אינו עובר על איסור רציחה אין ללמוד מזה דבגילוי עריות אינה חייבת למסור נפשה כיון שאינה עושה מעשה.

והוא מבאר מדוע פשיטא להו להתוס' דבלא עשיית מעשה אינו מחוייב למסור נפשו, וכתב, דהנה מה שברציחה יהרג ואל יעבור הוא מצד הסברא דמאי חזית שחיי נפשך חשובין יותר מחיי חברך, ואע"ג שהיה מקום לומר להיפוך דלא יתחייב למסור נפשו כי מה חזית שחיי חבירו חשובין יותר מחייו, אכן הסברא בזה היא דעכ"פ צריך להיות בשב ואל תעשה ולא לעשות פעולת עבירה בהריגת חבירו מפני הצלת נפשו, ולכן דוקא כשמאנסין אותו לעשות מעשה בהריגת חבירו יהרג ואל יעבור, אבל אם משליכין אותו על התינוק ללא עשיית מעשה, אין עליו למסור נפשו בשביל חיי חבירו אע"ג שעובר על לאו דרציחה, כי ללא עשיית מעשה נאמר להיפוך דמאי חזית שחיי חבירו חשובין יותר מחיי עצמו. ומעתה מאחר דבלאו דרציחה אינו מתחייב ליהרג אלא כשעושה מעשה, לפיכך מאחר דחיוב יהרג ואל יעבור בגילוי עריות למדין מרציחה, לכן אין האשה חייבת למסור נפשה, כיון שאינה עושה מעשה.

- ב -

אם מותר להכניס עצמו לידי אונס

אע"ג שאסור להכניס עצמו למצב של אונס מותר להכניס עצמו למצב של פקוח נפש / ההיתר להכניס עצמו למצב של פקוח נפש אמור בעבירת לאו ולא בביטול עשה

- רבי שלמה איגר, חי' רבי שמואל בשם רבי שמעון שקופ -

ב. בדרוש וחידוש רבי עקיבא איגר (ד"ה גם) מקשה בנו הגר"ש איגר ז"ל דמה מקשה בגמ' שינשאו ברביעי ויבעלו להגמון תחילה משום דאונס מותר, הרי בכל מקום אסור להכניס עצמו למצב שיבא לידי אונס. והיינו דאין זה נחשב לאונס, כיון שהוא בעצמו גרם לבא ליד אונס.

ובחידושי רבי שמואל סי' ד' מביא ששמע מרבו הגר"ש שקופ דמה שאסור להכניס עצמו לידי אונס הוא במקום שההיתר הוא משום דאונס רחמנא פטרה, ובזה אם הכניס את עצמו למצב של אונס אינו נחשב לאונס (כעין מה שאמרו בב"מ דף ל"ו דתחילתו בפשיעה וסופו באונס חייב), אבל בנידון שלפנינו אין אנו באים להתירה משום היתר אונס רחמנא פטריה, אלא משום היתר פיקוח נפש, שהרי להבעל להגמון אין אומרים יהרג ואל יעבור אלא תעבור ואל תיהרג, כפי האמור לעיל, וזה משום היתר פקוח נפש, וכשההיתר הוא משום פקוח נפש מותר להכניס את עצמו לזה, ואינו דומה למכניס עצמו לאונס שאסור, דזה משום דכיון שהוא גרם לעצמו האונס, אינו נחשב שהוא אנוס על המעשה אלא נחשב כמזיד, אבל במכניס עצמו למצב של פיקוח נפש, כיון שבשעה שיעבור על האיסור יהא לו היתר דפיקוח נפש, נמצא שמכניס עצמו למצב שיש לו היתר לעבור על דברי תורה, ואין איסור במה שמכניס עצמו לזה. **ב]**

אמנם כתב דצריכים לחלק בזה בין פקוח נפש בעבירת לאו ובין פקוח נפש במניעת קיום מצות עשה, כי מצינו שאסור להכניס עצמו למצב פקוח נפש בחילול שבת, כמו שאמרו בשבת דף י"ט. דאין מפליגין בספינה ג' ימים לפני השבת, ודעת בעל המאור שם שזה מפני חשש שמא יבוא לידי פקוח נפש, ויצטרך לחלל שבת, וכן מצינו דעת בעל המאור בשבת דף קל"ד: דתינוק ביום השמיני שנשפך המים חמין שהכינו לו לרפואתו אחרי המילה, אין מלין אותו בשבת, כי בזה גורמים שיצטרכו לחלל שבת להחם לו חמין, הרי דאסור להכניס עצמו אפילו למצב שיש בו היתר פקוח נפש.

וכתב לחלק בין עבירת לאו ובין העדר קיום מצוה עשה, דדוקא לעבור על איסור לאו מותר להכניס עצמו לפקוח נפש, כיון דבשעה שיעבור על הלאו יהא לו היתר דפיקוח נפש, וזה אמור בין אם פיקוח נפש הוא בגדר הותרה בין אם הוא בגדר דחויה, כי גורם לעצמו לעבור על לאו בדרך היתר, אבל כשימנע מקיום מצות עשה אסור להכניס עצמו למצב של פיקוח נפש, כי אע"ג שלא יעבור על איסור בהמנע מעשיית העשה, מכל מקום יהא חסר לו קיום העשה, ואסור לאדם שיכניס עצמו למצב שיתבטל מקיום עשה, כמו שמצינו ביבמות דף כ"ו. דאסור לגרום לבטל מצות יבמין, ולכן בחילול שבת אסור להכניס עצמו למצב של פקוח נפש מצד קיום מצות עשה דשביתה, אבל לעבור על לאו בלבד, מותר להכניס את עצמו למצב של פקוח נפש, אע"ג שאסור להכניס עצמו למצב של אונס.

השלמות והוספות

א] בחידושי ר"ח שם כתב דהרמב"ם שם סובר דאשה חייבת למסור נפשה בגילוי עריות אע"ג שהיא קרקע עולם, דלא כדברי התוס', מדלא מחלק הרמב"ם בין איש ובין אשה בדין יהרג ואל יעבור. והוא מבאר דהרמב"ם חולק בזה על סברת התוס' גם לגבי רציחה שלא על ידי מעשה, וסובר דאם יש רציחה שלא על ידי מעשה, חייב ליהרג ולא יעבור על איסור רציחה. אמנם בגליונות חזו"א שם כתב דאין להוכיח כן ממה שהרמב"ם לא חילק בדבר, שהרי הרמב"ם מביא רק דינים המפורשים בגמרא, ולא הוזכר זה בפירוש בגמרא דאשה אינה חייבת למסור נפשה בגילוי עריות. וראה עוד כפת תמרים (תוספות יום הכפורים) ביומא דף פ"ב:.

ב] בספר ישועות ישראל על חו"מ סי' כ"א (עין משפט סק"א) כתב ג"כ דבפטור אונס שפטורו הוא משום שהוא אנוס בדבר, לכן כל שהכניס עצמו לאונס, אין זה נחשב שהוא אנוס בדבר והוא חייב, וכמו שמצינו לגבי חיוב שומרים שאם בתחילה פשע ואח"כ נאנס חייב בתשלומין, וגם באיסורי תורה אין זה נחשב לאונס. אבל במקום שהתורה התירה לעשות מעשה מחמת סיבה המתרת לו לעשותה, כגון במצב של פקוח נפש, אם הכניס עצמו למצב של פקוח נפש עדיין דינו כפקוח נפש. אמנם כתב שכבר העלה במקום אחר דאפילו במצב של פקוח נפש אסור להכניס עצמו לידי פקוח נפש, אלא שאם עבר והכניס עצמו לידי פיקוח נפש אין עליו עונש בידי אדם.

להתוודע
כל הזכויות שמורות
למערכת מכון 'להתוודע'
info@lehisvada.com
לשמיעת שיעורי 'להתוודע' בשפות השונות, להצטרפות למנויים, ולתרומות חיינו:
ארץ ישראל: 02-9904001 אנגליה: 44-203-5193544 ארה"ב: 718-2982416
לשאלות והשובות בעניני השיעור עם רבני המערכת: Rabbi@lehisvada.com